

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Թեմա՝ Պատմական ժանրը հայ երաժշտության մեջ

Կատարող՝ Զեմմա Էվինյան

Դպրոց՝ Երևանի Ա. Միկոյանի անվան հ.166 հիմնական դպրոց

Առարկա՝ Երաժշտություն

Կազմակերպություն՝ «Կրթություն առանց սահմանի» ՀԿ

Ղեկավար՝ Է. Հովհաննիսյան

Երևան 2023

Բովանդակություն

Ներածություն.....	3
Գլուխ 1. Հնադար և միջնադար.....	4
1.1 Հին հայկական երաժշտական նոտագրություն.....	6
1.2 Հին հայկական երաժշտական ժանրերը և բնութագիրը:	
Գուսանական երաժշտություն, շարական, տաղ	7
Գլուխ 2. XVII—XVIII դարեր.....	11
2.1 Աշուղական երաժշտություն.....	11
ԳԼՈՒԽ 3. XIX դար - XX դարի սկիզբ.....	13
3.1 Ժողովրդական և դասական երաժշտություն.....	13
ԳԼՈՒԽ 4. XX դար, ջազ	16
Եզրակացություն.....	18
Գրականության ցանկ.....	19

Ներածություն

Հետազոտության արդիականությունը: Հասարակության առաջընթացը ենթադրում է ոչ միայն քաղաքական, սոցիալական կատարելագործում, այլև կրթության և դաստիարակության վերակառուցում, բարձր հոգևոր պահանջների և հետաքրքրությունների արթնացում: Մեծ է երաժշտության դերը մարդու համակողմանի և ներդաշնակ զարգացման գործընթացում: Բոլոր ժամանակներում երաժշտությունը դիտվել է որպես մարդու դաստիարակության անփոխարինելի միջոց:

Երաժշտության պատմությունը կամ երաժշտագիտությունը բնագավառ է, որն ուսումնասիրում է երաժշտությունն ըստ դարաշրջանների, երկրների և դպրոցների:

Պատմական տվյալները մեզ են հասել հնադարյան հայ պատմիչներ Մովսես Խորենացու և Փավստոս Բյուզանդի աշխատությունների շնորհիվ, իսկ պատմական տեղեկատվությունը նպաստել է յուրացնելու և վերլուծելու երաժշտական ժանրերի զարգացումը հայ երաժշտության պատմության մեջ:

Հետազոտության նպատակն է վերծանել երաժշտական կրթության սկզբնավորման և զարգացման առանձնահատկություններն ու օրինաչափությունները, ընդհանրացնել ժամանակաշրջանի առաջավոր փորձը և ցույց տալ դրանց արդիականությունը:

Հետազոտության խնդիրներին են բացահայտել ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում երաժշտական բնագավառում կիրառված առաջավոր սկզբունքները, նշել դրանց արդիականությունը և ներդրման հեռանկարային ուղիները:

Հետազոտության օբյեկտը՝ երաժշտության ձևավորումն ու զարգացումը հին ժամանակներից մինչև մեր օրերը, **հետազոտության առարկան՝** Հայ երաժշտության մեջ պատմական ժանրերի տեսակները:

Հետազոտության մեթոդները: Պատմահամեմատական, երաժշտագիտական, մշակութաբանական, վերլուծական, գեղագիտական:

ԳԼՈՒԽ 1.

ՀՆԱԴԱՐ և ՄԻՋՆԱԴԱՐ

Ք.ա. III հազարամյակում ձևավորվել էր հայկական երաժշտության որակային յուրահատկությունը: Մովսես Խորենացին հիշատակում է «փանդիո», «փող», «փմբուկ» երաժշտական գործիքները: Փավստոս Բյուզանդը հիշատակում է թմբուկը, սրինգը, քնարը և շեփորը[1]: Պահպանվել են մինչքրիստոնեական Հայաստանի երգերի տեքստերի հատվածներ, օրինակ՝ Գողթան երգերը: Հեթանոսական ժամանակների ասքերը կոչվում են «Գողթան երգեր»՝ Մեծ Հայքի Գողթան գավառի անունով: Ամենայն հավանականությամբ, դրանք երգվում էին հայ գուսանների կողմից՝ փանդիոների նվագակցությամբ: Բարեբախտաբար հին հայկական երաժշտական մշակույթի գանձերից թեկուզ մի քանի փշրանք պահպանվել են Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմության» շնորհիվ: 301 թվականից, երբ Հայաստանը, աշխարհում առաջինը լինելով, պետականորեն ընդունեց քրիստոնեությունը որպես պաշտոնական կրոն, հիմք է ստեղծվում հայկական քրիստոնեական եկեղեցական երաժշտության զարգացման համար: Ազաթանգեղոսը հայտնում է, որ IV դարի վերջից բարձրագույն դպրոցներում երգեցողություն են ուսուցանել: Միևնույն ժամանակ հայտնի է հայկական հոգևորականության բացասական վերաբերմունքը հեթանոսական երաժշտական ժառանգության հանդեպ:

Հայ հնադարյան երաժշտության զարգացմանը նպաստում է նաև ավատատիրության՝ ֆեոդալիզմի ձևավորումը: Սակայն գուսանական արվեստը ենթարկվում է հալածանքների (այդուհանդերձ շարունակելով իր զարգացումը):

Հայ եկեղեցական երաժշտության զարգացմանը նպաստեց 405 թ-ին Մեծ Հայքի վերջին Արշակունի արքաներից մեկի՝ Վռամշապուհի հրամանով իր քարտուղար Մեսրոպ Մաշտոցի կողմից հայկական այբուբենի ստեղծումը (կամ, հավանական է, պարզապես կորսված հայկական այբուբենի վերականգնումը): Վարդապետարաններում (հայկական դպրոցներում, որոնք, ինչպես հայտնում է

Մովսես Խորենացին, առաջին անգամ հիմնադրում է Մեսրոպ Մաշտոցը), ուսուցանվում են երաժշտություն և երգ:

V - VI դարերում ստեղծվում են առաջին հոգևոր երգերը, որոնց հեղինակներն են՝ Մեսրոպ Մաշտոցը, Սահակ Պարթևը, Հովհաննես Ա Մանդակունին, Ստեփանոս Սյունեցին, Կոմիտաս Ա Աղցեցին: Եկեղեցական երաժշտության զարգացման ընթացքում ձևավորվում են շարականները (V դար): VII դարում երաժիշտ Բարսեղ Ճոնը կազմում է շարականների առաջին ժողովածուն: 7-րդ դարի հիմնադիրներից հայտնի է նաև կաթողիկոս Սահակ Գ Ձորփորեցին: Ձայների երկրորդ համակարգումը կատարեց Ստեփանոս Սյունեցին՝ 8-րդ դարի առաջին կեսին: Վերջինս եկեղեցական երաժշտության մեջ ներմուծեց նաև կանոնը: Հին հայկական երաժշտության զարգացման մեջ նոր ձեռքբերում էր երաժշտական նոտագրության՝ խազերի ստեղծումը 8-9-րդ դարերում: Խազերի հնագույն ձեռագիրը վերաբերում է 9-րդ դարին: Ընդհանուր առմամբ պահպանվել է խազերի ավելի քան 2000 ձեռագիր: Հնադարյան Հայաստանի երաժշտական մշակույթի մասին հայտնում է նաև Դավիթ Անհաղթը (V - VI դդ):

Հայկական երաժշտությունը նշանակալիորեն զարգանում է զարգացած ֆեոդալիզմի դարաշրջանում՝ 10-13-րդ դարերում: Դրան նպաստում է հայկական ազգային պետության վերականգնումը IX դարի կեսերին: X դարում ստեղծվում է պրոֆեսիոնալ երաժշտության նոր ուղղություն՝ տաղը: Տաղերը խոշոր հասարակական կամ հոգևոր վոկալ պիեսներ են, որոնք ունեն դրամատիկական, վիպական, ինչպես նաև քնարական բնույթ: Այդ ստեղծագործություններն իրենց սկզբնաղբյուրներով սերում էին գուսանական և գյուղական երաժշտությունից: Տաղերի առավել հայտնի հեղինակներից են Գրիգոր Նարեկացին (X դար), Խաչատուր Տարոնեցին (XII դար) և այլք: Հայկական Վերածննդի գուսանական գաղափարները արտացոլված էին ինչպես տաղերում, այնպես էլ «Սասունցի Դավիթ» էպոսում, որը վերջանականապես ձևավորվեց IX - X դարերում: Հայկական երաժշտական մշակույթի հիմնական զարգացումը կապված է հենց տաղերի հետ: Երաժշտական նոտագրության համակարգը

կատարելագործվում է 11-րդ դարում՝ խազերի ի հայտ գալով: Այն թույլ էր տալիս ավելի ճշգրիտ ֆիքսել մեղեդին: Ստեղծվում են «Խազգիրք» ժողովածուները, որոնք հանդիսանում էին նաև յուրօրինակ ուսումնական ձեռնարկներ: Հին հայկական երաժշտության զարգացման գործում մեծ դեր խաղաց Ներսես Շնորհալին (XII դար), ով գրեց բազմաթիվ երգեր, տաղեր և շարականներ: Հովհաննես Իմաստասերը (XI - XII դարեր), Հովհաննես Երզնկացին (XIII դար) և այլք իրենց աշխատություններում ուսումնասիրում էին երաժշտա-գեղագիտական բնույթի թեմաներ: Առաքել Սյունեցին, Հակոբ Ղրիմեցին գրել են տվյալ ժամանակաշրջանի երաժշտական գործիքների մասին: Մեծ արժեք են ներկայացնում Կիլիկիայի թագավորությունում ստեղծված պատմական երգերի բառերը (Հեթում Ա արքայի որդի Լևոնի գերեվարության մասին և այլն): XIV դարից հասարակական տաղերը զգալիորեն դուրս են մղում շարականներին և այլ հոգևոր ստեղծագործություններին: Միջնադարյան երգերի ժողովածուներից են Շարակնոցը, Գանձարանը, Մանրումունքը և Տաղարանը [4]:

1.1 ՀԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ՆՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ըստ 5-րդ դարի պատմիչ Ղազար Փարպեցու՝ հայերը սկզբնապես օգտագործում էին այբուբենի տառերը՝ երաժշտությունը ֆիքսելու համար [5]: Հին հայկական երաժշտական նոտագրությունը՝ խազերը, ստեղծվել են VIII-IX դարերում: Խազերի ստեղծման նախաձեռնողը հավանաբար Ստեփանոս Սյունեցին է եղել: XII դարից խազերը զարգանում էին նաև Կիլիկիայում, Ներսես Շնորհալին, Գրիգոր Խուլը (XII դար), Գևորգ Սկեռացին (XIII դար) և այլք բարելավում էին խազերի համակարգի և դրանց նշանների կատարման մեկնաբանման տեխնոլոգիան: [2] Հայտնի են ավելի քան 40 հիմնական և մինչև 20 կամ 30 լրացուցիչ, ինչպես նաև բազմաթիվ ածանցյալ նշաններ: Խազերը բաժանվում են 3 հիմնական կատեգորիաների: Բացի այդ հայկական խազերը պալեոբյուզանդական նշանային համակարգից տարբերվում էին նաև իրենց գրաֆիկական գրելաձևով,

անվանումներով և նշանների փոխհարաբերությամբ: Պահպանվել են ծավալուն ձեռագիր հատորների հսկայական քանակություն, որոնք պարունակում են միջնադարյան հասարակական և հոգևոր ստեղծագործությունների խազային գրառումներ: IX դարից հայտնի են նաև ձեռագրեր է հնչյունական նոտագրությամբ[2]:

Երգերի ժողովածու, 1322 թ

1.2 ՀԻՆ ՀԱՅՎԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԺԱՆՐԵՐԸ և ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ:

ԳՈՒՍԱՆԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՇԱՐԱԿԱՆ,ՏԱՂ

Գուսանական երաժշտություն

Գուսանները հայ ժողովրդական երգիչներն են: Նրանց ստեղծագործությունները բացարձակապես հասարակական բնույթ են կրում: Նախաքրիստոնեական Հայաստանում հեղինակմի դարաշրջանում գուսանները ծառայում էին Գիսանե աստվածուհու տաճարում, մասնակցում էին ֆարսերի և երգիծական ներկայացումներին: Գուսանական երաժշտությունը սերում է ստրկատիրական ժամանակաշրջանի Հայաստանի «վիպասանների» ստեղծագործություններից:

Ֆեոդալիզմի ժամանակաշրջանում նոր զարգացում ապրեց «գուսանների» արվեստը, ինչպես նաև ի հայտ եկան «վարձակները»: Գուսանական երգերի մասին վկայում են 5-րդ դարի հայ պատմիչներ Ագաթանգեղոսը, Փավստոս Բյուզանդը, Մովսես Խորենացին, Եղիշեն և այլք: Ժողովրդական երգիչներ գուսանները երգերը կատարում էին հիմնականում խնջույքներին, հարսանիքներին և այլն: 301 թվականից հետո հայկական եկեղեցին հետապնդում էր գուսաններին: Սակայն, նույնիսկ եկեղեցական բարձր, անգամ բարձրագույն դասի մեջ կային մարդիկ, այդ թվում Հայոց կաթողիկոսի թոռները, որոնք կերուխում էին անում՝ իրենց սեղանակից դարձնելով գուսաններին:

Հին գուսանական արվեստը գոյատևեց մինչև XV-XVI դարերը: Այդ ժամանակաշրջանի հայտնի պոետ-գուսաններն էին Գրիգոր Խլաթեցին և Նահապետ Քուչակը՝ հայրենների հեղինակները:

Շարական

Շարականները հոգևոր երգերն են: Պահպանվել են V - XV դարերի մեծ քանակությամբ շարականներ: Հին հայկական հոգևոր երաժշտությունը կազմված է 4 հիմնական ժանրերից՝ կցուրդ, կացուրդ, կանոն և տաղ: Շարականները հին հայկական մշակույթի՝ մասնավորապես պոեզիայի, երաժշտության և պրոֆեսիոնալ երգարվեստի սինթեզն է: Արդեն VII դարում Բարսեղ Ճոնը կաթողիկոս Ներսեսի հանձնարարությամբ կազմեց «Շարակնոց» ժողովածուն: Համաձայն Կիրակոս Գանձակեցու. «Այդ ժամանակ Հայաստանում այնքան շատ էին կանոնավոր եկեղեցական երգերը, որ մի թեմի երգիչները չգիտեին մյուս թեմի երգերը» [4]: Վարդան Արևելցին գրում է.

...վերանայվեցին եկեղեցական երգերը, որոնցից ընտրվեցին լավագույնները, որոնք մինչ այժմ էլ երգում են հայկական եկեղեցում: Դրանց խմբագրումը հանձնարարվեց սուրբ Բարսեղին՝ Ճոն ազգանունով՝ Անի շրջանում գտնվող Դեպրավանքի նախկին

վանահորը: Նրա անունով են կոչվում հայկական եկեղեցիներում շարականները՝ Ճոնընտիր:

Շարականների բազմադարյա արվեստը միշտ գտնվում էր հասարակական երաժշտության և պոեզիայի ուժեղ ազդեցության տակ և հազարավոր տարիների ընթացքում զգալի էվոլյուցիա ապրեց: Շարականները գրվում էին որպես ամբողջական երաժշտա-բանաստեղծական ստեղծագործություններ:

Շարականները հավաքված են «Շարակնոց» ժողովածուի մեջ, որտեղ ներառված են ավելի քան 1166 երգեր:

Տաղ

Տաղերը, շարականների պես, երաժշտական և բանաստեղծական արվեստի սինթեզ են: Տաղը պրոֆեսիոնալ երաժշտության յուրահատուկ ժանր է: Դրանք համեմատաբար ծավալուն մոնոդիաներ են, որոնք իրենց բովանդակությամբ և մեղեդայնությամբ հիշեցնում են հաջորդող դարաշրջանի վոկալ և գործիքային արիաները: Տարբերակվում են հոգևոր և աշխարհիկ տաղերը: Առաջիններն ավելի ծավալուն են, քան աշխարհիկները: Տաղը, որպես երաժշտական ժանր, հիմնականում զարգացել է X դարում՝ գլխավորապես Գրիգոր Նարեկացու շնորհիվ: Հոգևոր տաղերը ի տարբերություն շարականների՝ կանոնավոր երգեր չէին. տոնախմբություններին և արարողություններին կատարվում էին տվյալ իրադարձությանը ավելի տոնական տեսք տալու համար: Տաղերի ականավոր կատարողներից մեկը Պետրոս Կապանցին էր: Աշխարհիկ տաղն ավելի ցայտուն կերպով զարգանում է Ֆրիկի ստեղծագործություններում (XIII դար): Տաղերի ուշ միջնադարյան հեղինակներից հայտնի են Հովհաննես Թլկուրանցին, Մկրտիչ Նաղաշը, Մինաս Թոխատեցին, Պետրոս Կապանցին, որոնց ստեղծագործություններից մի քանիսը պահպանվել են խազերի տեսքով: Ամենահայտնի աշխարհիկ տաղերից մեկը՝ «Կռունկ»-ը, որը ստեղծվել է ուշ միջնադարում, պահպանվել է XVII դարի տեքստերում: Կրոնական տաղերի և

գանձերի ուշ միջնադարյան հեղինակներից առավել հայտնի են Առաքել Սյունեցին, Մատթեոս Ջուղայեցին, Գրիգոր Խլաթեցին, Առաքել Բաղիշեցին և այլք: Աշխարհիկ տաղերի միջնադարյան ժողովածուն տպագրվել է Վենետիկում 1513 թվականին:

ԳԼՈՒԽ 2.

XVII—XVIII ԴԱՐԵՐ

XVII-XVIII դարերի հայ գիտնականները շարունակում էին ուսումնասիրել միջնադարյան ձեռագրերի և բնագրերի երաժշտական ժառանգությունը: Այդ շրջանի ճանաչված երաժշտական տեսաբաններից էին Ավետիք Բաղդասարյանը, Զենե-Պողոսը, Խաչատուր Էրզրումցին և Մխիթար Սեբաստացին: Հին հայկական երաժշտության ուսումնասիրությանը զուգընթաց՝ Գրիգոր դպիր Գապասկայանը (4 երաժշտագիտական աշխատությունների հեղինակ) փորձում է ստեղծել խազերի նոր համակարգ[7]:

2.1 ԱՇՈՒՂԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ

Աշուղական երաժշտությունը հանդիսանում է երաժշտական և գրական մշակույթի սինթեզ, որն առաջացել է XVI դարում: Աշուղները ժողովրդական երգիչ-պոետներ են, ովքեր մեծ դեր են խաղացել հայկական երաժշտության պատմության մեջ[3]: Աշուղական արվեստի հիմնական զարգացումն սկսվում է XVII դարում: XVII-XVIII դարերի նշանավոր հայ աշուղներից էին Էգազը, Գուլ Հարությունը, Ղազարի որդի Բաղերը և այլք: Աշուղական երաժշտությունը հիմնված է ժողովրդական արվեստի բազմադարյա ավանդույթների վրա: Սովորելով միջնադարյան տաղասացների ավանդույթները՝ հայ աշուղներն իրենց ստեղծագործությունների համար ստեղծում էին յուրօրինակ մեղեդիներ: Արդեն XIX դարի երկրորդ կեսից այդ մեղեդիները գրառվեցին եվրոպական երաժշտական նոտագրությամբ: Այդ երգերի տեքստերը նվիրվում էին սիրային, հասարակական, երգիծական և այլ թեմաներին: Չնայած այս արվեստի յուրօրինակությանը՝ աշուղական երաժշտությանը հատուկ են նաև ընդհանուր գծեր: Աշուղական մեղեդին ավելի զգացմունքային է, ճկուն է ռիթմապես: Երգեցողությունն ուղեկցվում է սազի կամ քամանչայի հնչյուններով[3]: Աշուղների հիմնական երաժշտական գործիքները լարային կամիթահար գործիքներն են՝ սազը և չոգուրը: XVII-XVIII դարերի հայ ականավոր աշուղներից են Նաղաշ Հովնաթանը, Բաղդասար Դպիրը և Սայաթ-Նովան: Սայաթ-Նովան գրական

նորարար է, սիրո և արդարության քարոզիչ, բանաստեղծ, երգիչ, երգահան ու նվագաձու՝ միաժամանակ: Սայաթ-Նովան մեծ ծառայություն ունի ուշ միջնադարի հայ գրկականության ու հոգևոր մշակույթի ասպարեզում: Նա հայոց գուսանական-ժողովրդական քնարերգության բարձրակետն է, բնությունից շոյլորեն օժտված արվեստագետ:

Ըստ տաղաչափական առանձնահատկությունների՝ Սայաթ-Նովայի խաղերի մեջ հանդիպում են աշուղական բազմապիսի ու բարդ չափերով հորինված գործեր՝ թեջնիսներ կամ բառախաղեր, դազալիներ կամ գազելներ, թասլիբներ, վարսաղներ, բեյթ ու դուբեյթներ, բայաթիներ (քառյակներ), այբբենականներ, զինջիրլամաներ կամ շարակապներ, յարանաներ կամ սիրահարականներ, օգուտլամաներ կամ խրատականներ, իլահիներ կամ աստվածայիններ, բարիթավուրներ կամ ալիքավորվողներ, ուչլամաներ կամ երիցս կրկնություններ են, որոնք ցույց են տալիս, որ նա աշուղական արվեստի գերազանց գիտակ է եղել: Խաղերից շատերի մեղեդիները մոռացվել են և առմիշտ կորել: Հայտնի է, որ մի մասը երգվել է ինչպես Նաղաշ Հովնաթանի, Դոստիի և այլոց երգերի եղանակներով, այնպես էլ իր հորինած մեղեդիներով՝ «Դիբա և ենգիդունիա» և «Գուլ իս անգին»:

XVIII դարում աշուղական արվեստը «կլանում» է տաղասացների արվեստը: 19-րդ դարի վերջի և 20-րդ դարի սկզբի հայտնի աշուղներից են Զիվանին, Շիրինը, Շերամը, Հավասին:

ԳԼՈՒԽ 3.

XIX ԴԱՐ - XX ԴԱՐԻ ՍԿԻԶՔ

1870-ական թվականներից հայկական երաժշագետներ Ս.Ամատունին, Քրիստափոր Կարա-Մուրզան, Նիկողայոս Տիգրանյանը, Կոմիտասը և այլք սկսում են հավաքել և գրառել ժողովրդական երգերը (1913 թվականից գրառվում են նաև սարքավորումների միջոցով): Ամենամեծ ավանդն այս գործում պատկանում է Կոմիտասին, ով գրառել է ավելի քան 2000 ժողովրդական երգ: Ըստ Կոմիտասի ազգային երաժշտությունը արտահայտում է հայ ժողովրդի միտքն ու ոգին, նրա ողջ էությունը, բնավորության գծերը: Կոմիտասի խոսքերով << ...յուրաքանչյուր ազգի երաժշտությունն իր ազգի հնչական ելևէջներն կծնի ու ծավալի: Հայ լեզուն ունի իր հատուկ հնչավորությունը ուրեմն և համապատասխանող երաժշտություն>>: Կոմիտասը գտնում էր, որ մանուկի երաժշտական դաստիարակության գործը պետք է կազմակերպել ժողովրդական երգի միջոցով:

3.1 ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՎ ԴԱՍԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ

19-րդ դարի երկրորդ կեսին է ստեղծվում նոր ազգային կոմպոզիտորական դպրոցը: Պատմական նշանակություն ուներ 1868 թվականին Տիգրան Չուխաճյանի կողմից ստեղծված առաջին հայկական օպերան՝ «Արշակ II»-ը: 1891 թվականին Չուխաճյանը գրում է «Ջեմիրե», 1897 թվականին՝ «Ինդիանա» օպերաները: 1870-ական թվականներին գրում է 3 օպերետաներ, որոնցից ամենահայտնին «Լեբլեբիջի Հոր-հոր աղա»-ն է (1875): Սերովբե Բենկյանի հետ միասին Չուխաճյանը ձևավորում է Մերձավոր Արևելքում առաջին մշտական գործող պրոֆեսիոնալ օպերետային թատերախումբ:

Դասական նվագախումբ Արևմտյան Հայաստանից, 1900-ական թվականներ

1880-ական թվականներից պրոֆեսիոնալ կոմպոզիտորներն սկսում են հավաքել և մշակել հին հայկական ժողովրդական երգերը: Այդ կոմպոզիտորների թվում էին Մակար Եկմալյանը, Քրիստափոր Կարա-Մուրզան և Նիկողայոս Տիգրանյանը: Այդ ժամանակաշրջանից սկսում է նաև իր գործունեությունը հայկական երաժշտության պատմության ամենակարևոր գործիչներից մեկը՝ Կոմիտասը, ով առանցքային դեր խաղաց ազգային երաժշտաճի վերածնման գործում: Նրա բազմակողմանի գործունեությունը որոշեց հաջորդ դարերի ողջ հայկական երաժշտության հետագա զարգացման ճանապարհը: Ալեքսանդր Սպենդիարյանի գործունեությամբ սկսվում է հայկական նվագախմբի և վոկալ-նվագախմբային երաժշտության պատմության նոր շրջան (սյուիտներ, Ղրիմյան էսքիզներ, Երեք պալմաներ և այլն): Ռոմանոս Մելիքյանը հիմնականում աշխատում է ռոմանսի բնագավառում: 1912 թ Արմեն Տիգրանյանի կողմից «Անուշ» օպերայի բեմադրմամբ զարգանում է նոր ոճային ուղղություն հայկական երաժշտական թատրոնում: Նույն 1912 թ Ազատ Մանուկյանը գրում է առաջին հայկական մանկական օպերան՝ «Չարի վերջը»: 20-րդ դարի սկզբին իրենց գործունեությունն սկսեցին Գրիգոր Սյունին, Ս. Բարխուդարյանը, Ա. Մայիլյանը, Ա. Տեր-Ղևոնդյանը, Դ. Ղազարյանը, Ե.

Բաղդասարյանը, Մ. Միրզայանը: Այդ դարաշրջանի ազգային երաժշտագիտությունը, որի գլխավոր ներկայացուցիչներից էին Կոմիտասը, Վ. Կորգանովը, Ե. Տնտեսյանը, հիմնականում կապված է ժողովրդական և միջնադարյան պրոֆեսիոնալ երաժշտության, ազգային երաժշտական ավանդույթների ընկալման հետ: Կոմիտասի հետ մեկտեղ ժողովրդական երաժշտության հավաքագրմամբ զբաղվում էր նաև Ս. Մելիքյանը, ով 1912 թ ստեղծեց Հայկական երաժշտական միություն: 1919 թ Թիֆլիսում ստեղծվեց հայկական երաժշտության տեսաբանների միություն:

ԳԼՈՒԽ 4.

XX ԴԱՐ, ԶԱՁ

Հայաստանում հայ ժողովուրդը նույնիսկ ամենածանր պայմաններում շարունակում էր զարգացնել իր մշակութային կյանքը, այդ թվում՝ երաժշտությունը: 1921 թ. հիմնադրված Երևանի երաժշտական ստուդիան վերափոխվեց Երևանի պետական կոնսերվատորիայի: Մեկ տարի անց կազմավորվում է Երևանի պետական կոնսերվատորիայի սիմֆոնիկ նվագախումբը, որի առաջին դիրիժորներից էին Ալեքսանդր Սպենդիարյանն ու Ալեքսանդր Մելիք-Փաշայանը: Կարևոր պատմական նշանակություն ունեցան՝ 1932 թվականին Հայաստանի կոմպոզիտորների միության՝ և 1933 թվականին Օպերայի և բալետի ազգային ակադեմիական թատրոնի հիմնադրումը:

1930 թ. բեմադրվում է Սպենդիարյանի «Ալմաստ» օպերան, 1935 թ-ին՝ Ա. Ստեփանյանի «Քաջ Նազար» երգիծական օպերան (1936 թ-ին Ա. Ստեփանյանը գրում է «Սասունցի Դավիթ» օպերան); Օպերայի ժանրում ստեղծագործում են Ա. Մախիյանը, Ա. Այվազյանը, Լ. Հոջա-Էյնաթովը, Ս. Բալասանյանը և ուրիշները:

1930 թվականից սկսվում է 20-րդ դարի խոշորագույն կոմպոզիտորներից մեկի՝ Արամ Խաչատրյանի ակտիվ երաժշտական գործունեությունը:

Հայաստանում ջազ սկսել են կատարել 1920-ական թվականներից: 1930-ական թվականներին հայտնվեցին համույթներ, որոնք նվագում էին հիմնականում ջազ երաժշտություն, որոնցից ամենահայտնի խումբը կոչվում էր Յուլակ Վարդազարյանի նվագախումբը, որը համերգային ելույթներ էր ունենում «Մոսկվա» կինոթատրոնում: Պաշտոնապես առաջին ջազային կոլեկտիվը հանդիսանում է 1938 թ. կազմավորված Հայաստանի էստրադային նվագախումբ, Հայաստանի պետական ջազային նվագախումբը՝ կոմպոզիտոր և թավջութակահար Արտեմի Այվազյանի գլխավորությամբ, դիրիժոր՝ Յուլակ Վարդազարյան Հայաստանի պետական ջազ նվագախումբ: <http://armenianjazz.am/?p=1047&lang=hy>

1950/60 -ական թվականներին Խորհրդային Հայաստանում ջազը լայն տարածում ստացավ: Ողջ երկրում հայտնվում էին ջազային խմբեր: Այդ ժամանակաշրջանում ճանաչում ստացան Լևոն Մալխասյանի ջազային քառյակը, Արմեն Թութունջյանը, Արթուր Աբրամյանը և Ալեքսանդր Զախարյանը, որոնք հաճախակի ելույթներ էին ունենում Երևանում, ինչպես և մասնակցում էին համամիութենական փառատոններին: 1970-ականների սկզբին հանդես եկան նոր տաղանդավոր երաժիշտներ՝ Դավիթ Ազարյանն ու Արտաշես Քարթալյանը, կիթառահար Բորիս Անդրեասյանը, դաշնակահար Միքայել Զաքարյանը, Արմեն Տեր-Թադևոսյանի քառյակը, Էդուարդ Բախչիյանի ղեկավարությամբ համույթը:

1970-ականներին սկսած Հայաստանի ջազային նվագախումբը մեծ ճանաչման արժանացավ Կոնստանտին Օրբելյանի գլխավորությամբ:

1980-ական թվականներին սովետական ջազի մեջ մեծ ճանաչում ուներ Տաթևիկ Հովհաննիսյանը: Նա սկսել է ջազ երգել 11 տարեկանից հեռուստատեսության և ռադիոյի նվագախմբում, իսկ 17 տարեկանից որպես մեներգչուհի միացել է Կոնստանտին Օրբելյանի նվագախումբ: Տարիներ շարունակ իրեն տրվում էր Խորհրդային Միության լավագույն ջազ-երգչուհու տիտղոսը:

Հայաստանում գործում են ջազային տարբեր ուղղվածություններով հանդես եկող բազում խմբեր: Հայտնի են էթնո-ջազային «Time Report», Վահագն Հայրապետյանի ջազ-ռոքային «Կատուներ», ավանդական ջազի «Chiko & Friends», fusion-ջազային «Art Voices», կանացի «Jazzel», ինչպես և «Ուլիխանյան», «NooZ» խմբերը, Արտո Թունջբոյաջյանի աշխարհահռչակ «Armenian Navy Band» խումբը, ԱՄՆ-ում գործող Night Ark էթնո-ջազային խումբը: Հայաստանի ամենից ճանաչված ջազմեններն են՝ Մարտին Վարդազարյան, Լևոն Մալխասյան (Մալխաս), Վահագն Հայրապետյան, Արմեն Թութունջյան (Զիկո), Արտո Թունջբոյաջյան, Արմեն Հյունունց, Արմինե Սարգսյան, Տիգրան Համասյան, Հարրի Կեսայան, Աշոտ Պարունակյան, Ջոն Բաբոյան, Ստեփան Շաքարյան, Արա Դինքջյան և այլն:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Այսպիսով, երաժշտության համընդհանուր պատմությունը ներառում է երաժշտական ժանրերի զարգացումը, խորացված ուսումնասիրությունը և տարբեր դարաշրջանների, դպրոցների և ուղղությունների ոճական առանձնահատկությունները:

Մինչև մեր օրերը հասած հեթանոսական երգերը, հայոց պատմահայր Խորենացու վկայությունները, ինչպես նաև բազմաթիվ արխիվային նյութեր վկայում են հայկական երաժշտության հնագույն ծագումը:

Երաժշտական կրթության և դաստիարակության մեթոդների ընկալման տարբերության պայմաններում, բոլոր կոմպոզիտորներին, երաժիշտ-մանկավարժներին միավորել է մեկ նպատակ՝ նպաստել ժողովրդի մեջ երաժշտական մշակույթի զարգացմանը և աճող սերնդին հաղորդակից դարձնել երաժշտությանը: Երգեցողությունը, ընդ որում, համարվում էր ամբողջ մանկավարժական պրոցեսի պարտադիր բաղադրիչ մասը, որը նպաստում էր սովորողների, ուժերի վերականգմանը և երեխայի բնավորության մեջ բարու և գեղագիտական ճաշակի ձևավորմանը:

Հայ երաժշտամանկավարժական մտքի ձեռքբերումները և երաժշտական տարբեր ժանրերը կարելի է ստեղծագործաբար կիրառել ժամանակակից հանրակրթական դպրոցում կատարելագործելով երաժշտական պատմական գործընթացը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ա. Հովհաննիսյան «Հին Հայաստանի երաժշտությունը», էջ 65, 1973 թ:
2. Լ. Հակոբյան Հայկական նոտագրություն:
3. Լևոն Մսերիանց «Աշուղներ», էջ 290, հատոր 1, 1930 թ:
4. Կիրակոս Գանձակեցի «Համառոտ պատմություն», գլուխ 1:
5. Մ. Խորենացի, <<Պատմություն հայոց>>, Երևան, 1968:
6. Մ. Մուրադյան, <<Հայկական երաժշտության մշակույթի պատմություն>>, Երևան 1970:
7. Ն. Թահմիզյան, << Երաժշտությունը հին և միջնադարյան Հայաստանում>>, Երևան 1982:
8. Ռոբեն Աբեղա, << Բաբա Համբարձում Լիմոնջյանը և հայ նոտագրության ծագումը>>, Էջմիածին 1915:
9. Սպ. Մելիքյան, <<Երաժշտության զարգացման խնդիրները մեզանում>>, Թիֆլիս, 1909:
10. Յու. Յուզբաշյան, Երաժշտամանկավարժական միտքը Հայաստանում (պատմական ակնարկ), <<Հայագիտական հանդես>>, 2-րդ պրակ., Երևան, 1999:
11. Փավստոս Բյուզանդ «Հայաստանի պատմություն», գիրք 3, գլուխ XIX:
12. <https://www.youtube.com/watch?v=jRj5KISX72w>
13. <https://www.youtube.com/watch?v=lQ8ZjHLWjMQ>
14. <https://www.youtube.com/watch?v=iWCgCw0AfGo>
15. <https://www.youtube.com/watch?v=iAarUNCPaJw>